

ІНДИВІДУАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ СПРЯМОВАНОСТІ ОСОБИСТОСТІ ДО ВИБОРУ ВІЙСЬКОВИХ І ЦИВІЛЬНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

У статті наводиться порівняльне дослідження індивідуально-психологічних особливостей професійної спрямованості особистості до вибору військових і цивільних спеціальностей на прикладі курсантів Харківського національного університету повітряних сил імені Івана Кожедуба та студентів Української інженерно-педагогічної академії. Результати дослідження сприятимуть оптимізації профорієнтаційної роботи з молоддю.

Ключові слова: спрямованість особистості, професійна спрямованість особистості, індивідуально-психологічні особливості професійної спрямованості курсантів, індивідуально-психологічні особливості професійної спрямованості студентів, професійне самовизначення.

Постановка проблеми. У сучасному українському суспільстві можна виокремити низку тенденцій, пов'язаних зі сферою освіти та професійним самовизначенням молоді: професійна освіта розглядається як одна з основних цінностей суспільства; в рамках ринкової економіки зростає рівень конкурентоздатності молодих фахівців; посилюється попит на висококваліфіковані кадри, що здатні продуктивно працювати в особливих умовах та в умовах інформаційного суспільства; відбувається внутрішня реорганізація освіти [3, с. 363].

В усі часи однією з найважливіших проблем молоді було і є питання професійного самовизначення. Як зробити вибір на все життя і не помилитися? У якій професійній діяльності знайти своє покликання? Такі та інші питання виникають у майбутніх абітурієнтів ВНЗ. З огляду на складне політичне становище в Україні, цікавим є розгляд індивідуально-психологічних особливостей професійної спрямованості особистості, що обирає військові або цивільні спеціальності.

У нашому дослідженні було проведено порівняльний аналіз індивідуально-психологічних особливостей професійної спрямованості студентів цивільних спеціальностей та курсантів, що обрали військову професійну діяльність. На нашу думку, ці дані сприятимуть оптимізації профорієнтаційної роботи з молоддю.

В основу теоретичного обґрунтування роботи покладено концепції вітчизняних і зарубіжних психологів: діяльнісний підхід до вивчення особистості (Л.С. Виготський, А.Н. Леонтьєв), концепцію суспільних відносин як об'єктивної підстави розвитку системних властивостей особистості (Б.Ф. Ломов), психологічні концепції, що розкривають сутність спрямованості особистості і її місця в структурі особистості (Б.Ф. Ломов,

Д.І. Фельдштейн, О.В. Лишин, Б.І. Додонов, І.Д. Єгоричева та ін.), теоретичні основи вибору професії (Є.О. Климов, Н.С. Пряжников, Е.І. Пряжнікова) [2, с. 83].

Проблемі спрямованості особистості, її змісту і структурі присвячено чимало наукових досліджень у вітчизняній та зарубіжній психології. Однак однозначного тлумачення даного феномену не існує, що, ймовірно, зумовлено різнобічністю підходів до розуміння сутності особистості в цілому (як суб'єкта життя, діяльності або відносин).

У зарубіжній психології зі спрямованістю особистості можна порівняти такі поняття, як внутрішній потенціал (диспозиції), приховані енергії, що визначають життя цінності (У. Штерн), динамічні тенденції як несвідомі потяги (З. Фрейд), інтроверсія й екстраверсія (К. Юнг), життєві цілі (А. Адлер), «пропріативні прагнення», «власні прагнення» (Г. Оллпорт), самоактуалізація (А. Маслоу, К. Роджерс), соціальні типи характеру (Е. Фромм), «Af Forderungscharakter» – «стимул», «характер вимоги» (К. Левін), життєво важливе почуття вірності (Е. Еріксон), «інтегратив потреби» (Г. Мюррей).

Вітчизняна психологія зводить спрямованість особистості до мотивів (С.Л. Рубінштейн, А.В. Петровський, Л.І. Божович), установок (Д.Н. Узнадзе), цінностей (М.Є. Канівська), системи цільових програм особистості (Б.І. Додонов), активності (К.А. Абульханова-Славська), системи відносин і моральних якостей особистості (В.М. Мясіщев, К.К. Платонов, А.Г. Ковальов, Б.Ф. Ломов, Д.І. Фельдштейн, І.Д. Єгоричева), позиції (В.А. Ядов, Г.М. Андрєєва) тощо [1, с. 84].

У період юності спрямованість особистості набуває рис стійкого утворення (Л.С. Виготський, Д.І. Фельдштейн, І.Д. Єгоричева). Закладена, зазвичай, до 15 років у процесі соціально визна-

ної діяльності підліткового віку, спрямованість особистості в юнацькому віці породжує нову соціальну ситуацію розвитку, нову позицію дорослої людини (розгортається позиція «Я в суспільстві»), з'являється нова провідна діяльність (навчально-професійна). Спрямованість особистості створює умови для прояву згодом іншої діяльності, характерної вже для наступного вікового рубежу (17 років), – діяльності із засвоєння норм взаємовідносин і для утвердження соціальної позиції «Я і суспільство» [4, с. 17].

Під професійною спрямованістю ми розуміємо складний, такий, що поступово розвивається в часі, динамічний процес, який характеризується, на думку Г.Х. Айсіної, рівнем сформованості. Вищий рівень – це: а) становлення професійної домінанти; б) сформованість способу життя в індивідуальній свідомості студента; в) повна сформованість образу професії та себе як її суб'єкта. Нижчий рівень професійної спрямованості характеризується уявленням про професію, тобто наявністю узагальненого образу уявлення про професію, про її специфіку, цілі, про сам процес здійснення професійної діяльності, фактори, що сприяють або перешкоджають цій діяльності.

Мета статті. Головною метою нашої роботи було виявлення індивідуально-психологічних особливостей професійної спрямованості особистості, що обирає цивільні або військові спеціальності. Отримані результати дослідження можуть бути використані для оптимізації профорієнтаційної роботи з молоддю.

З огляду на поставлену мету, нами були сформовані такі завдання дослідження:

1. Визначити поняття професійної спрямованості особистості.

2. Дослідити індивідуально-психологічні особливості професійної спрямованості особистості до вибору військових і цивільних професій.

3. Розробити рекомендації щодо оптимізації профорієнтаційної роботи з молоддю.

Методи дослідження: метод теоретичного дослідження включає теоретичну обробку питань професійної спрямованості особистості; метод емпіричного дослідження передбачав 16-факторний особистісний опитувальник Р. Кеттелла, який надає багатогранну інформацію про особистісні риси особистості, містить 187 питань, на які рекомендується відповісти обстежуваним (дорослим людям не нижче 8–9 класів); для порівняльного аналізу, тлумачення та інтерпретації даних застосовувався t-критерій Стьюдента, обробка якого проводилася за допомогою комп'ютерної програми SPSSSTATISTICS 17.0 [5, с. 316].

У дослідженні брали участь курсанти та студенти перших курсів Харківського національного університету повітряних сил імені Івана Кожедуба (23 курсанти) та Української інженерно-педагогічної академії (10 студентів). Гендерна ознака – чоловіки.

Виклад основного матеріалу. Результати дослідження, що дозволили розглянути індивідуально-психологічні особливості професійної спрямованості студентів цивільних спеціальностей і курсантів військових професій, представлені на рис. 1.

Почнемо аналіз із розгляду профілю індивідуально-психологічних особливостей професійної спрямованості курсантів. Найвищі показники вони отримали за такими факторами: Н ($7,13 \pm 1,76$) та Q3 ($7,57 \pm 1,44$), що дає нам змогу підкреслити наявність в особистості курсантів виражених яко-

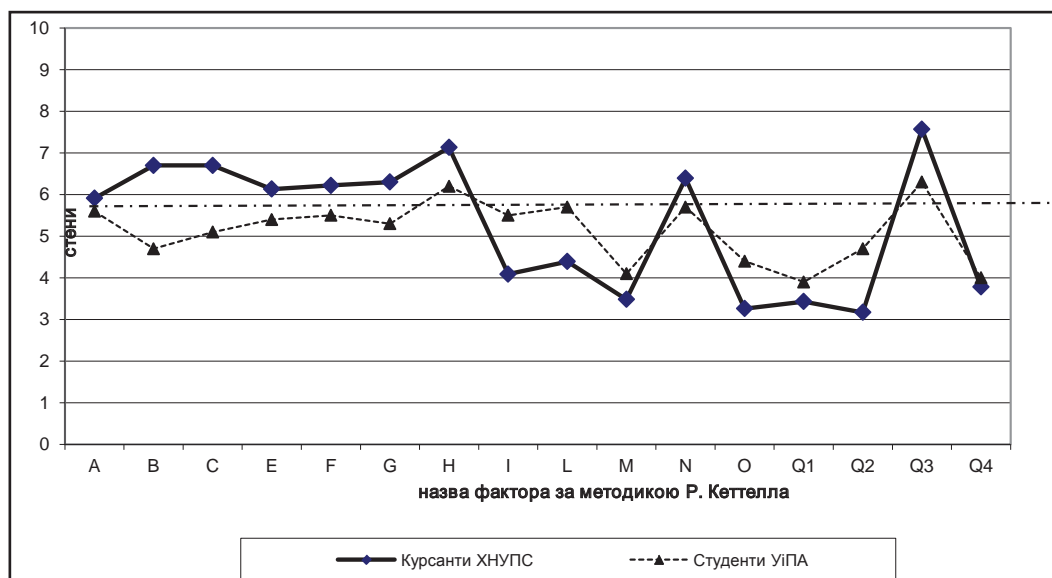

Рис. 1. Профілі індивідуально-психологічних особливостей професійної спрямованості курсантів та студентів

стей за цими факторами, а саме: несприйнятливність до загрози, сміливість, рішучість, жага до гострих відчуттів, що поєднується з організованістю, контролем своїх емоцій та поведінки, завзятість у подоланні перешкод.

Треба відзначити, що вищими за середні у курсантів були показники за такими факторами: В (6,70±2,22), С (6,70±1,79), Е (6,13±1,32), F (6,22±1,5), G (6,30±1,74) та N (6,39±1,61). Показники фактора В свідчать про високий рівень інтелектуального розвитку досліджуваних, швидкість навчання, швидкість засвоєння нового. Результати за фактором С розкривають курсантів як емоційно стійких, зрілих, спокійних, впевнених у собі. Фактор Е характеризує їх як сміливих, активних особистостей, що прагнуть до самостійності. Фактор F свідчить про бадьорість, безтурботність і легкість сприйняття життя. Фактор G вказує на те, що курсанти – це відповідальні, сумлінні особистості, які мають стійкі моральні цінності. І, наостанок, фактор N підкреслює вміння курсантів поводитися холодно й обачливо, не піддаватися емоційним поривам, бачити за афектами логіку.

Розглядаючи найнижчі показники, отримані в досліджуваній групі, слід звернути увагу на такі, як: фактор М (3,48±1,2), Q (3,26±1,42), Q1 (3,43±1,75), Q2 (3,17±1,87), Q4 (3,78±1,38). Перший фактор свідчить, що курсантам притаманна рівновага, розсудливість, твереза оцінка обставин, а також життєрадісність, впевненість у своїх успіхах та можливостях, що засвідчують низькі показники другого фактора. Фактор Q1 вказує на консерватизм, ригідність, нетерпимість до змін, що на поведінковому рівні демонструється через суворе дотримання принципів і традицій старших поколінь. Одним із найбільш передбачуваних показників виявився фактор Q2, який свідчить про орієнтир особистості на групову думку, потребу в постійній опорі, підтримці оточуючих. Тобто курсанти воліють жити та діяти разом з іншими людьми. Низькі показники останнього фактора свідчать про слабкі або зовсім відсутні спонукання і бажання.

Характеризуючи профіль індивідуально-психологічних особливостей професійної спрямованості курсантів, варто зауважити, що їх відрізняє несприйнятливність до загрози, сміливість, рішучість, жага до гострих відчуттів, що поєднується з організованістю, контролем своїх емоцій та поведінки. Вони емоційно стійкі, зрілі, спокійні, впевнені у собі, врівноважені і розсудливі, орієнтовані на роботу в групі.

Переходимо до характеристики профілю індивідуально-психологічних особливостей професійної спрямованості другої групи – групи студентів, що обрали цивільні спеціальності. Найвищі показники було отримано за фактором Q3 (6,30±1,94), а це свідчить про внутрішню організованість особисто-

сті студентів, вміння контролювати свої емоції та поведінку, завзятість у подоланні перешкод. Вони воліють діяти планомірно та впорядковано. Також вищі за середні показники студенти продемонстрували за фактором Н (6,20±2,39), що дає нам змогу охарактеризувати їх як сміливих, рішучих, несприятливих до загрози особистостей. За фактором L (5,7±1,63) досліджувані характеризуються як насторожені, недовірливі, відокремлені в колективі особистості, які не терплять конкуренції.

Найменше значення серед показників тесту Р. Кеттелла студенти мають за такими факторами: Q1 (3,90±1,19) та Q4 (4,0±0,94), а це означає, що, згідно з першим фактором, вони, як і курсанти, консервативні, ригідні, нетерпимі до змін та дотримуються принципів і традицій старших поколінь. Другий фактор свідчить про слабкість та відсутність потягів досліджуваних, їх байдужість до своїх вдач та невдач.

Отримані дані свідчать про те, що студенти цивільних спеціальностей внутрішньо організовані, вміють контролювати свої емоції і поведінку, віддають перевагу планомірним і розсудливим діям, сміливі і рішучі, але, на відміну від курсантів, вони недовірливі, нетерпимі до конкуренції та прагнуть діяти індивідуально.

Наступним кроком нашої роботи було виявлення індивідуально-психологічних особливостей професійної спрямованості, що відрізняють досліджувані групи одну від одної. Результати відображено в табл. 1.

Так, показники за фактором В відрізняються (на рівні $p \leq 0,05$) між групою курсантів та студентів. Це свідчить про те, що група курсантів має вищий інтелектуальний розвиток, вони набагато швидше засвоюють нові знання, швидше навчаються, на відміну від групи студентів. На наш погляд, такі відмінності пов'язані з тим, що абітурієнти, що вступають на військові спеціальності, проходять більш ретельний професійний відбір. Окрім медичного, психофізіологічного, соціально-психологічного відбору, до курсантів пред'являються високі освітні вимоги.

На особливу увагу заслуговують показники за фактором С, за яким були отримані розбіжності (на рівні $p \leq 0,05$). Згідно з цими показниками, група курсантів має вищу, на відміну від групи студентів, емоційну стабільність, впевненість у собі й емоційну зрілість. Значущі розбіжності за цим фактором підтверджують дослідження науковців стосовно особливостей професійної діяльності в особливих умовах, коли емоційно-вольовий компонент відіграє в структурі такого фахівця одну з найважливіших ролей. Отже, показники за цим фактором ми пропонуємо віднести до індивідуально-психологічних особливостей професійної спрямованості студентів військових спеціальностей.

Таблиця 1

Показники виразності індивідуально-психологічних особливостей професійної спрямованості курсантів та студентів (стени)

Фактор	1 група (M±m)	2 група (M±m)	t (1-2)
A	5,91±1,93	5,60±1,07	0,48
B	6,70±2,22	4,70±2,49	2,28*
C	6,70±1,79	5,10±1,72	2,37*
E	6,13±1,32	5,40±1,17	1,50
F	6,22±1,50	5,50±1,80	1,18
G	6,30±1,74	5,30±2,11	1,43
H	7,13±1,76	6,20±2,39	1,25
I	4,08±1,80	5,50±2,06	1,98
L	4,39±1,03	5,70±1,63	2,79**
M	3,48±1,20	4,10±1,45	1,28
N	6,39±1,61	5,70±1,83	1,09
Q	3,26±1,42	4,40±1,51	2,08*
Q1	3,43±1,75	3,90±1,19	0,76
Q2	3,17±1,87	4,70±1,57	2,25*
Q3	7,57±1,44	6,30±1,94	2,08*
Q4	3,78±1,38	4,00±0,94	0,45

Примітка: * $p \leq 0,05$; ** $p \leq 0,01$.

Як зазначалося вище, за фактором L обидві групи досліджуваних мають середні показники, які свідчать про довірливість та терпимість курсантів і студентів. Однак порівняння цих показників між групами демонструє розбіжності (на рівні $p \leq 0,01$), які вказують, що курсанти більш розслаблені, на відміну від студентів. На наш погляд, у таких показниках можуть проявитися психологічні якості, такі як відсутність заздрості, поступливість, відсутність прагнення до конкуренції, що характеризує курсантів як більш пристосованих до роботи в колективі. Тому пропонуємо звертати увагу на цей факт під час профорієнтаційної роботи з молоддю.

Цікавими з погляду нашого дослідження є результати за фактором Q, які вказують на міру напруги особистості. За цим фактором обидві групи отримали показники нижчі за середні, але є і відмінності (на рівні $p \leq 0,05$), що дають нам змогу стверджувати, що курсантів відрізняє більша впевненість у собі та у своїх силах, безтурботність, холоднокровність та спокій, на відміну від студентів. У них відсутнє почуття провини, і саме це, на наш погляд, є важливим для фахівців, професійна діяльність яких відбувається в особливих умовах. Цей показник пропонуємо віднести до індивідуально-психологічних особливостей професійної спрямованості особистості.

За фактором Q2 між показниками досліджуваних груп були виявлені розбіжності (на рівні $p \leq 0,05$), які вказують на те, що між професійною спрямованістю особистостей, котрі обирають військові та цивільні спеціальності, існує різниця у ставленні до групової роботи. Досліджувані першої групи є більш залежними і прив'язаними до

групи, вони орієнтовані на групове рішення, воліють жити та працювати разом з іншими людьми. На наш погляд, показники за цим фактором передбачувані й очікувані, тому що професійна діяльність військових спеціальностей передбачає саме групову діяльність. Таким чином, пропонуємо показники за цим фактором віднести до індивідуально-професійних особливостей професійної спрямованості особистості.

Наприкінці аналізу зазначимо, ще результати за фактором Q3 свідчать про те, що група курсантів демонструє вищий рівень самоконтролю, на відміну від групи студентів. На це вказують отримані достовірні розбіжності (на рівні $p \leq 0,05$). Курсанти відрізняються організованістю, вмінням контролювати свої емоції і поведінку, розуміють соціальні вимоги і прагнуть їх виконання, на відміну від студентів. Саме це, на наш погляд, є важливим для навчання за військовими спеціальностями.

Висновки. На основі отриманих даних ми робимо висновок, що саме такі якості, як високий рівень інтелекту, емоційна стійкість, толерантність та терпимість до оточуючих, впевненість у собі і своїх силах, прихильність до групової роботи та вміння контролювати свої емоції і поведінку належать до індивідуально-психологічних особливостей професійної спрямованості курсантів військових спеціальностей, які треба враховувати під час роботи з молоддю щодо питання професійного самовизначення особистості.

Проведене дослідження не вирішує всіх аспектів заявленої проблеми, але, на наш погляд, серед перспектив подальшого розвитку дослідницької роботи цікавим є питання формування професійно-важливих якостей досліджуваних під впливом професійно-навчальної діяльності.

Література:

1. Альбуханова-Славская К.А. Деятельность и психология личности. М.: Мысль, 1980. 243 с.
2. Бодров В.А. Современные исследования фундаментальных и прикладных проблем психологии профессиональной деятельности. Ч. 1. Психологический журнал. 2008. Т. 29. № 5. С. 83–90.
3. Бондаренко Я.Г. Анализ влияния специфики профессиональной деятельности на психологический стан фахівців спеціальних підрозділів МВС України. Проблеми екстремальної та кризової психології. Вип. 8. Харків: УЦЗУ, 2010. С. 363–371.
4. Климов Е.А. Психология профессионального самоопределения: учеб. пособ. М.: Издательский центр «Академия», 2004. 304 с.
5. Человек и его профессия: учеб. пособ. / под ред. А.М. Кухарчук, В.В. Лях, А.Б. Широкова. Минск: Соврем. Слово, 2006. 544 с.

Радько О. В. Индивидуально-психологические особенности профессиональной направленности личности при выборе военных и гражданских специальностей

В статье приводится сравнительное исследование индивидуально-психологических особенностей профессиональной направленности личности при выборе военных и гражданских специальностей на примере курсантов Харьковского национального университета воздушных сил имени Ивана Кожедуба и студентов Украинской инженерно-педагогической академии. Результаты исследования будут способствовать оптимизации профориентационной работы с молодежью.

Ключевые слова: направленность личности, профессиональная направленность личности, индивидуально-психологические особенности профессиональной направленности курсантов, индивидуально-профессиональные особенности направленности студентов, профессиональное самоопределение.

Radko O. V. Individually psychological features of professional orientation personality when choosing military and civic specialties

In article is a comparative research of individually psychological features of professional orientation personality when choosing military and civic specialties for example cadets of Kharkiv Air Force University Named after Ivan Kozhedub and students of the Ukrainian Engineering Pedagogical Academy. Results of the research will help to optimize work with teenagers.

Key words: orientation personality, personality of professional orientation, individually psychological features professional orientation of cadets, individually psychological features professional orientation of students, professional self-determination.